

Βασικές Αρχές της Επικούρειας Φιλοσοφίας

Βίος του Επίκουρου (341-270 π.Χ.)

Ο Επίκουρος γεννήθηκε το 341 προ Χριστού στη Σάμο και πέθανε το 270 π.χ. στην Αθήνα. Όταν ήταν 18 ετών ήρθε στην Αθήνα και παρακολούθησε τις παραδόσεις του Ξενοκράτη που δίδασκε στην Ακαδημία. Αργότερα, πήγε στη Μυτιλήνη και στη συνέχεια στη Λάμψακο, όπου εμφανίστηκε για πρώτη φορά ως δάσκαλος της φιλοσοφίας, την οποία δίδαξε εκεί για πέντε χρόνια. Οι μαθητές του τον ακολούθησαν στην Αθήνα και αποτέλεσαν τον πρώτο πυρήνα της σχολής του που ίδρυσε εκεί.

Το 306 με 305 π.χ. ο Επίκουρος σε ηλικία 36 ετών εγκατέλειψε τη Λάμψακο και εγκαταστάθηκε οριστικά στην Αθήνα. Εκεί, σε ένα μεγάλο κτήμα στα όρια της πόλης, ίδρυσε τη σχολή του, όπου δίδασκε το δικό του φιλοσοφικό σύστημα. Από αυτό η σχολή του ονομάστηκε Κήπος. Οι σημαντικότεροι συνεργάτες του ήταν ο Μητρόδωρος, ο Νεοκλής, ο Χαιρέδημος και ο Αριστόβουλος. Όλοι οι μαθητές και φίλοι του Επίκουρου αποτελούσαν σύλλογο με αρχηγό τον Επίκουρο και συνδέονταν με στενή φιλία μεταξύ τους, χωρίς όμως να έχουν κοινοκτημοσύνη.

Η χαρούμενη σχέση του Επίκουρου και των φίλων του με εταιρείες, η διδασκαλία του περί ηδονής, που παραδόθηκε η και διαστρεβλώθηκε αλλά και το γεγονός ότι ο Επίκουρος κρατούσε εχθρική στάση απέναντι στους προγενέστερους φιλοσόφους, αλλά και τους σύγχρονους τους στωικούς, οδήγησαν τον Τιμοκράτη να εκτοξεύσει βαρύτατες κατηγορίες για τη ζωή και τη φιλοσοφία του. Ωστόσο, ο βιογράφος του Διογένης Λαέρτιος αντικρούει τις κατηγορίες αυτές λέγοντας : πρώτον, ότι η πατρίδα του αναγνώρισε τις ευεργεσίες του και τον τίμησε με χάλκινες εικόνες και δεύτερον, ότι το πλήθος των μαθητών του ήταν τεράστιο και όσοι έρχονταν σε αυτόν έμεναν γοητευμένοι και δεν τον πρόδιδαν ποτέ. Έζησε επί 36 χρόνια στη σχολή του Κήπου και πέθανε από οξεία στραγγουρία και δυσεντερία.

Η φιλοσοφία ήταν για τον Επίκουρο όχι αυτοσκοπός, αλλά μέσον και βοήθημα στην επίτευξη του σκοπού του ανθρώπου, που ήταν για αυτόν η ευδαιμονία. Θεωρούσε ότι η κακοδαιμονία των ανθρώπων προέρχεται από την αμάθεια, τη δεισιδαιμονία, τις προλήψεις, τους φόβους και τις ελπίδες που γεννούν όλα αυτά στους ανθρώπους και επειδή θεωρούσε πως αιτία όλων αυτών είναι η άγνοια των φυσικών νόμων, πίστευε ότι μόνο μέσο θεραπείας είναι η ορθή γνώση των νόμων που διέπουν τη φύση και τον άνθρωπο.

Διαιρούσε τη φιλοσοφία του σε τρία μέρη : **1)το Κανονικόν (λογική), 2) το Φυσικόν, 3)το Ηθικόν.** Το κανονικόν αποτελούσε εισαγωγή στο φυσικόν και αυτά τα δύο μαζί βοηθούσαν στην κατανόηση της ηθικής, που ήταν η κύρια επικούρεια διδασκαλία.

Κανονικόν

Για τον Επίκουρο **τρεις είναι οι βασικές πηγές γνώσης :**

- 1) **Οι Αισθήσεις :** Είναι η αισθητηριακή μας αντίληψη για τα πράγματα που μας περιβάλλουν. Κάθε γνώση προέρχεται από τις αισθήσεις, και μόνο η γνώση που αποκτάται μέσω της αισθητηριακής αντίληψης είναι βέβαιη και ασφαλής. Αν συμβεί ποτέ η αισθητηριακή αντίληψη να είναι απατηλή η απάτη δεν προέρχεται από την ίδια την αίσθηση, αλλά από τη λανθασμένη κρίση μας για εκείνο που υποπίπτει στην αντίληψή μας, γιατί οι εικόνες των αντικειμένων πριν φτάσουν σε εμάς πολλές φορές αλλοιώνονται στον αέρα, είτε από ανάμειξη με άλλες εικόνες, είτε λόγω σύνθεσης νέων ατόμων.
- 2) **Οι Προλήψεις :** Είναι οι έννοιες που σχηματίστηκαν από την ίδια επαναλαμβανόμενη αισθητηριακή αντίληψη, η οποία παραμένει στην ψυχή και τη μνήμη μας.
- 3) **Τα Πάθη :** Είναι τα συναισθήματα ηδονής και πόνου. Τα πάθη αυτά που δεν είναι έμφυτα μόνο στον άνθρωπο, αλλά και στα ζώα, μας ωθούν- όπως είναι φυσικό- στο να προτιμούμε μία πράξη και να αποφεύγουμε μία άλλη. Για αυτό λοιπόν, τα πάθη είναι το μόνο κριτήριο των πράξεών μας, και μοναδικός κανόνας που τις ρυθμίζει.

Φυσικόν (η μελέτη της φύσης)

Η σημασία που αποδίδει ο Επίκουρος στη μελέτη της φύσης έχει πρακτικούς μόνο λόγους. Με τη φυσική του διδασκαλία προσπάθησε να απαλλάξει τους ανθρώπους από την τελεολογική και θεοκρατική αντίληψη της φύσης που κυριαρχούσε στον λαό, αλλά και ενισχύθηκε από τη διδασκαλία του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη. Η φυσική διδασκαλία επιδίωκε να απαλλάξει τους ανθρώπους από δεισιδαιμονίες και προλήψεις, που προέρχονταν από την αντίληψη δηλαδή ότι όλα τα φυσικά και τα μετεωρολογικά φαινόμενα, καθώς

και όλα όσα αφορούν τους ανθρώπους, συμβαίνουν λόγω επέμβασης και δράσης υπερφυσικών δυνάμεων (θεών και δαιμόνων), προσπαθώντας να τους πείσει ότι όλα τα παραπάνω συμβαίνουν βάσει φυσικών νόμων. Τη δημιουργία και τη διατήρηση του κόσμου την αποδίδει ο Επίκουρος, όχι σε κάποια υπερφυσική δύναμη αλλά σε φυσικές μόνο αιτίες και μηχανικούς λόγους σύμφυτους με την ουσία της ίδιας της ύλης, από την οποία αποτελείται ο κόσμος.

Για τον Επίκουρο :**α) τίποτα δεν δημιουργείται από το τίποτα, β) τίποτα δεν καταστρέφεται στο τίποτα, γ)το σύμπαν είναι αμετάβλητο**¹.

Η αντίληψη του Επίκουρου είναι σχεδόν ταυτόσημη με την αντίστοιχη του Δημόκριτου και είναι η εξής : δέχεται ότι **οι δύο πρώτες αρχές του σύμπαντος** είναι η **φυσική ύλη**, την οποία αντιλαμβανόμαστε με τις αισθήσεις μας και η οποία εμφανίζεται στα σώματα και εκείνο που δεν υποπίπτει στην αντίληψή μας, **το κενό**, δηλαδή ο χώρος μέσα στον οποίο κινούνται τα σώματα. Τα απλά στοιχεία των σύνθετων σωμάτων είναι **τα άτομα** που είναι αιώνια. Αυτά είναι αναλλοίωτα, ποικίλα ως προς το σχήμα, αλλά τόσο μικρά στο μέγεθος, που δεν τα αντιλαμβανόμαστε με τις αισθήσεις. Τα άτομα κινούνται ασταμάτητα στον κενό χώρο λόγω του βάρους τους και πέφτουν προς τα κάτω με την ίδια ταχύτητα και όχι με διαφορετικές, όπως νόμιζε ο Δημόκριτος. Η σύγκρουση των ατόμων εξηγείται με την έννοια της **παρέκκλισης** των ατόμων κατά την πτώση τους. Τα άτομα δηλαδή καθώς πέφτουν προς τα κάτω λόγω του βάρους τους παρεκκλίνουν αυθόρμητα από την κατακόρυφη πορεία τους, με αποτέλεσμα να συγκρούονται μεταξύ τους. Από τις συγκρούσεις αυτές προκαλούνται παλμοί και συστροφές, και έτσι μέσα στον άπειρο χώρο σχηματίζονται άπειροι κόσμοι όμοιοι οι ανόμοιοι με τον δικό μας, που χωρίζονται μεταξύ τους από κενά διαστήματα που ονομάζονται “μεκακόσμια”.

Τα έμβια όντα γεννήθηκαν από τη γη. **Η ψυχή** είναι ένα σώμα “λεπτομερές”, παρεμφερές προς το θερμό πνεύμα, που αποτελείται από άτομα λεία και στρογγυλά, παρόμοια με τα άτομα της φωτιάς. Την ψυχή αυτή, το άλογο μέρος, την διαπερνά όλο το σώμα του έμβιου και είναι η αιτία της αίσθησης. Η ψυχή του ανθρώπου όμως, έχει και λογικό μέρος το οποίο διαφέρει κατά πολύ από το άλογο ως προς τη λεπτότητα των ατόμων που το αποτελούν. Το λογικό μέρος της ψυχής εδρεύει στον θώρακα και σε αυτό οφείλονται όλες οι ανώτερες ψυχικές λειτουργίες. Η ανθρώπινη ψυχή, εφόσον αποτελείται από άτομα, έχει δηλαδή υλικό μέρος, κατά τη διάλυση του σώματος και τον θάνατο διαλύεται και αυτή, οπότε δεν αισθάνεται, ούτε πλέον διανοείται. Σύμφωνα με

¹ Επίκουρος, Προς Ηρόδοτον.

τον Επίκουρο, η ψυχή του ανθρώπου, όπως και κάθε ζώου, είναι θνητή και μετά τον θάνατο χάνεται μαζί με το (υλικό) ανθρώπινο σώμα.

Οι θεοί υπάρχουν, είναι αιώνιοι και άφθαρτοι, με σώματα λεπτοφυή και φωτεινά και κατοικούν στους “μεακόσμιους”, ώστε να μην έχουν καμία επαφή με τους φθαρτούς κόσμους. Δεν δημιούργησαν τον Κόσμο. Ο κόσμος συστάθηκε μόνος του, λόγω καθαρά μηχανικών αιτιών σχετικών με τη φύση των υλικών στοιχείων που τον συνέστησαν. Οι θεοί δεν διευθύνουν τον κόσμο, ούτε ενδιαφέρονται για τη συντήρησή του. Δεν αρμόζει στους αιώνιους και μακάριους Θεούς να ασχολούνται με το φθαρτό κόσμο και τη μικρότητα των ανθρώπων, και η πίστη σε κάτι τέτοιο αποτελούσε ασέβεια προς τους θεούς, διότι τους κατέβαζε στο επίπεδο του κόσμου.

Γενικά, **οι δύο κύριες αιτίες ταραχής του νου** που είναι το αντίθετο της “ιδανικής αταξίας”, είναι η πεποίθηση ότι τα ουράνια σώματα είναι θεϊκές οντότητες που εκτελούν πράξεις σε πλήρη αντίθεση με τη θεία φύση και ότι ο φόβος του θανάτου, το κατά πόσον αποτελεί τιμωρία στην άλλη ζωή ή κατά πόσον η “αναστολή” της “αίσθησης είναι κάτι που μπορούμε να “αισθανθούμε”. Η ψυχική ηρεμία από την άλλη, έγκειται στην απαλλαγή από αυτούς τους δύο φόβους. Η μόνη ασφαλής αρχή στη ζωή είναι το να εμπιστευόμαστε πάντα τις άμεσες ενδείξεις των εξωτερικών αισθήσεων και των συναισθημάτων μας. Το συμπέρασμα (**δόξα**) που μπορεί να εξαχθεί από αυτά μπορεί να είναι λαθεμένο και μπορεί να οδηγήσει σε μεγάλη αναταραχή τη διάνοιά μας, οι αισθήσεις όμως παραμένουν πάντα αληθινές.

Ηθικόν (ηθική φιλοσοφία)

Ο Επίκουρος πίστευε ότι **και ο νέος και ο γέρος πρέπει να φιλοσοφεί**. όποιος έλεγε ότι ακόμη δεν είναι καιρός ή ότι πέρασε ο καιρός για να φιλοσοφεί έμοιαζε για αυτόν που λέει πως δεν ήρθε ή ότι πέρασε ο καιρός για την ευδαιμονία. Ο νέος έπρεπε να φιλοσοφεί, για να είναι νέος μαζί και γέρος (δηλαδή ώριμος) λόγω της αφοβίας για εκείνα που θα έρθουν, και ο γέρος, για να παραμένει νέος με την ανάμνηση των αγαθών που χάρηκε. Πρέπει λοιπόν να μελετάμε την φιλοσοφία, γιατί οδηγεί στην ευδαιμονία, την οποία, όταν την έχουμε, τα έχουμε όλα και όταν πάλι τη στερηθούμε, κάνουμε τα πάντα για να την αποκτήσουμε.

Ο θάνατος² δεν είναι τίποτα για τον άνθρωπο, δεν έχει καμία απολύτως αξία και σημασία. Το καλό και το κακό βρίσκονται στην αίσθηση, αλλά ο

² Επίκουρος, Προς Μενοικέα, 125-127

θάνατος είναι η στέρηση της αίσθησης. Αν λοιπόν ο θάνατος δεν σημαίνει τίποτα για μας, χαιρόμαστε την πρόσκαιρη ζωή μας, όχι επειδή μας φορτώνει ατελείωτα χρόνια, αλλά επειδή μας αφαιρεί τον κόπο της αθανασίας. Εκείνος που φοβάται τον θάνατο είναι ανόητος, όχι γιατί θα τον κάνει να υποφέρει όταν θα έρθει, αλλά γιατί τον στεναχωρεί το ότι θα έρθει. Εκείνο που δεν μας ενοχλεί όταν είναι μπροστά μας, άδικα μας στεναχωρεί όταν το περιμένουμε. Ο θάνατος είναι το πιο φρικιαστικό από όλα τα κακά, αλλά δεν είναι τίποτα για μας, δεν έχει αξία και σημασία γιατί ακριβώς όταν εμείς υπάρχουμε, ο θάνατος δεν υπάρχει. Συνεπώς, ούτε με τους ζωντανούς έχει σχέση ο θάνατος, ούτε με τους πεθαμένους, γιατί ακριβώς για τους ζωντανούς δεν υπάρχει και οι πεθαμένοι δεν υπάρχουν, όταν έρθει. Ο σοφός άνθρωπος, ούτε εγκαταλείπει τη ζωή, ούτε φοβάται το να μη ζει, γιατί δεν θεωρεί κακό το να μη ζει, ούτε του είναι πόθος το να ζει. Δεν ζητάει τον περισσότερο χρόνο, αλλά τον πιο ευχάριστο³.

Οι επιθυμίες είναι, άλλες φυσικές και άλλες μάταιες. Από τις φυσικές άλλες είναι αναγκαίες και άλλες μονάχα φυσικές. Από τις αναγκαίες επιθυμίες, άλλες είναι απαραίτητες για την ευδαιμονία, άλλες για την ανάπαυση του σώματος και άλλες για την ίδια τη ζωή.

Η αταραξία της ψυχής είναι ο σκοπός της ευτυχισμένης ζωής⁴ και επιτυγχάνεται με την επιδίωξη της ηδονής (όχι της άσωτης απόλαυσης) και την αποφυγή του πόνου (σωματικού και ψυχικού). Κάνουμε τα πάντα για να μην πονάμε και για να μην ταραζόμαστε. Από τη στιγμή που αυτό διασφαλιστεί για εμάς, γαληνεύει η ψυχή μας, διότι ο άνθρωπος δεν έχει πια ανάγκη να τρέξει να κυνηγήσει κάτι, για να συμπληρώσει την ευεξία της ψυχής και του σώματος. Γιατί τότε μόνο χρειαζόμαστε την ηδονή, όταν υποφέρουμε από τη στέρηση της. Όταν όμως δεν υποφέρουμε, δεν χρειαζόμαστε πια την ηδονή. Κάθε αγαθό κρίνεται ως τέτοιο από την ηδονή που προσφέρει.

Την αυτάρκεια την θεωρούμε μεγάλο αγαθό, όχι για να χρησιμοποιούμε πάντοτε τα λίγα, αλλά για να αρκούμαστε στα λίγα, αν δεν έχουμε πολλά⁵.

Όταν λοιπόν λέμε ότι **η ηδονή είναι σκοπός της ζωής**, δεν εννοούμε τις ηδονές των ασώτων ή αυτές των απολαύσεων, όπως μερικοί που αγνοούν ή δεν παραδέχονται ή είναι κακώς πληροφορημένοι θεωρούν, αλλά το να μην πονάει κανείς στο σώμα, ούτε να ταράσσεται η ψυχή. Γιατί δεν είναι τα μεθύσια και οι αδιάκοπες διασκεδάσεις εκείνα που γεννούν την ευχάριστη ζωή, αλλά ο νηφάλιος λογισμός (η φρόνηση) που ερευνά στο βάθος τις αιτίες για κάθε

³ ο.π.

⁴ ο.π., 128

⁵ ο.π. 130

προτίμηση ή αποφυγή και που διώχνει τις δοξασίες, από τις οποίες μεγάλη ταραχή κυριεύει τις ψυχές.

Η φρόνηση διδάσκει ότι δεν είναι δυνατόν να ζει κανείς ευχάριστα, χωρίς να ζει φρόνιμα, ηθικά και δίκαια ούτε είναι δυνατόν να ζει κανείς φρόνιμα και ηθικά και δίκαια, χωρίς να ζει ευχάριστα⁶.

Η τύχη δεν είναι κάποια θεά που μας δίνει αγαθά, αλλά είναι μία χρονική στιγμή που μας επιφέρει την αρχή κάποιου μεγάλου καλού η κακού και η ολοκλήρωση αυτού εξαρτάται από την ορθή ή μη ορθή κρίση μας. Η τύχη είναι συνεργός και όχι δημιουργός της ευδαιμονίας ή της κακοδαιμονίας των ανθρώπων. Είναι καλύτερο να ατυχήσει κανείς μετά από σωστή σκέψη, παρά να ευτυχήσει παράλογα. Γιατί είναι καλύτερο στις πράξεις των ανθρώπων εκείνο που σωστά επιλέχθηκε να αποτύχει, παρά εκείνο που κακώς επιλέχθηκε, να πετύχει λόγω τύχης⁷.

Τα κριτήρια των ορθών πράξεων είναι τελικά δύο : 1) να έχουμε ορθή αντίληψη του κόσμου γύρω μας, και 2) κατά συνέπεια, θα πρέπει να αναφερόμαστε στις εσωτερικές αισθήσεις, δηλαδή στις άμεσες αντιλήψεις πόνου και ηδονής, για να είμαστε βέβαιοι ότι κάθε πράξη στην οποία προβαίνουμε, θα παράγει πράγματι ηδονή και όχι πόνο.

Κύρια δόξαι (οι πιο σημαντικές)

II. **Ο θάνατος** δεν έχει καμία σχέση με εμάς. Γιατί αυτό που βρίσκεται σε διάλυση, δεν έχει αίσθηση και οτιδήποτε δεν έχει αίσθηση δεν μας αφορά πια.

III. Στο **ανώτατο όριο της ηδονής φτάνουμε**, όταν έχουμε εξαλείψει κάθε πόνο. Όπου δεν υπάρχει ηδονή και όσο χρόνο υπάρχει, εκεί δεν υπάρχει πόνος ή λύπη, ούτε και τα δύο μαζί.

XII. Δεν μπορούμε να απαλλαγούμε από τους **φόβους** μας, όταν αντιμέτωποι με τα πιο σημαντικά από τα πράγματα, δεν έχουμε κατανοήσει ποια είναι η φύση του σύμπαντος κόσμου, αλλά καταφεύγουμε σε αυτά που λένε οι μύθοι. Χωρίς γνώση της φύσης λοιπόν, δεν μπορούμε να απολαύσουμε ακέραιες τις ηδονές.

XX . [...] **Ο λογικός άνθρωπος** ούτε την ηδονή αποφεύγει, ούτε και όταν οι συνθήκες τον αναγκάζουν τελικά να φύγει από τη ζωή, κάνει σαν να του έλειψε κάτι από τον άριστο βίο.

XXVII. Από όλα αυτά με τα οποία η σοφία συντελεί στην ευτυχία όλης της ζωής, πολύ πιο σημαντικό είναι **η απόκτηση της φιλίας**.

⁶ ο.π. 132

⁷ ο.π. 134

XXXI. **Το φυσικό δίκαιο** αποτελεί σύμβαση προς το συμφέρον του ανθρώπου, να μη βλάπτει άλλους και να μην βλάπτεται από άλλους.

XXXIII. **Δικαιοσύνη** από μόνη της δεν υπάρχει. Υπάρχει μόνο κατά τόπους και κατά καιρούς στις σχέσεις ανάμεσα στους ανθρώπους ως συμφωνία να μη βλάπτει κάποιος άλλον και να μη βλάπτεται από άλλον.

XXXIV. **Η αδικία** αυτή καθεαυτή δεν είναι κακό. Γίνεται κακό από τον ελλοχεύοντα φόβο μήπως δεν μπορέσει να ξεφύγει αυτός που την διαπράττει από τους διορισμένους για τέτοια πράγματα τιμωρούς.

XXXV. Κανένας από αυτούς που κρυφά κάνει κάτι ενάντια σε αυτά που συμφώνησαν οι άνθρωποι μεταξύ τους, για να μην βλάπτουν και να μην βλάπτονται, δεν μπορεί να επαναπαύεται πώς θα περνάει απαρατήρητος και ας έχει μέχρι τώρα χίλιες φορές ξεφύγει. Γιατί δεν είναι βέβαιο πως δεν θα αποκαλυφθεί, ώσπου να πεθάνει.

Επίκουρου προσφώνησις (οι πιο σημαντικές)

XIV. Μία φορά γεννηθήκαμε και δύο φορές δεν είναι δυνατόν να γεννηθούμε. Πρέπει και **η αιωνιότητα** με μην υπάρχει πλέον. Ούτε επειδή δεν είσαι κύριος της αυριανής ημέρας να μην αναβάλλεις τη χαρά. Η ζωή μας από τις πολλές φροντίδες καταστρέφεται και καθένας από εμάς από τις πολλές ασχολίες πεθαίνει.

XVII. Δεν είναι ο νέος που πρέπει να καλοτυχίζουν, αλλά **ο γέρος** που έχει ζήσει καλά. Γιατί ο νέος στην ακμή του είναι ασταθής και άγεται και φέρεται από την τύχη, ενώ ο γέρος έριξε άγκυρα στα γηρατιά του, όπως σε λιμάνι, και τα αγαθά για τα οποία προηγουμένως δύσκολα ήλπιζε, τα εξασφάλισε στις ευγνώμονες αναμνήσεις του.

XXX. Μερικοί σε όλη τη ζωή τους έτοιμάζονται για τη ζωή, χωρίς να βλέπουν ότι με τη γέννησή μας όλοι πήραμε **το φάρμακο (το δηλητήριο) του θανάτου**.

XXXV. Δεν πρέπει να χαλάμε αυτά που έχουμε, με το να επιθυμούμε αυτά που δεν έχουμε, αλλά να θυμόμαστε πως ό,τι έχουμε κάποτε ήταν αυτό που ευχόμασταν.

LIII. **Κανέναν δεν πρέπει να φθονούμε**. Γιατί οι αγαθοί δεν είναι άξιοι φθόνου και οι κακοί, όσο περισσότερο ευτυχούν, τόσο περισσότερο βλάπτουν τους εαυτούς τους.

LV. Πρέπει να θεραπεύουμε τις συμφορές με την ευγνώμονα ανάμνηση εκείνων που υπήρξαν και με τη γνώση ότι είναι αδύνατον να ξεγίνει ό,τι έγινε.

LX. Ο καθένας μας, σαν να γεννήθηκε προ ολίγου, φεύγει από τη ζωή.

LXX. Στη ζωή σου να μην κάνεις τίποτα που θα σου προκαλέσει **φόβο**, αν μαθευτεί από τον πλησίον σου.